

ЛЕКСИКОЛОГИЯ (ЛУҒАТШИНОСӢ) ВА ВАЗИФАҲОИ ОН. МАЪНИ ВА МАФҲУМИ КАЛИМА ДАР СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Абдурамонова Муноҷат Жаъфар кизи

Донишқадаи соҳибкорӣ ва педагогикаи Деҳнав Факултети педагогика равияи
таҳсилоти ибтидоӣ, донишҷӯи соли сеюм гурӯҳи 8-БТ.

Email: abdurahmonovamunajat@gmail.com

+998993654312

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17338020>

Аннотатсия: Лексикология баҳши забоншиносӣ, ки луғати забон, пайдоиш, маъно ва истифодаи калимаҳоро меомӯзад. Вазифаҳои асосии он таҳқиқи маъноӣ калимаҳо, робитаи байни онҳо (синонимҳо, антонимҳо, омонимҳо) ва таҳаввули луғат мебошад.

Калидвожаҳо: лексикология, луғатшиносӣ, лексикологияи умумӣ, лексикологияи таърихӣ, лексикологияи муқоисавӣ, лексикологияи тасвирӣ, усулҳои тадқиқ, калима, лексема, фонема, морфема, ибора, ҷумла, ҷараёни нутқ, таҷзияи калима.

Аннотация: Лексикология — это раздел языкознания, изучающий словарный состав языка, происхождение, значение и употребление слов. Основные задачи лексикологии — исследование значений слов, их взаимосвязей (синонимы, антонимы, омонимы) и развития лексики.

Ключевые слова: лексикология, лексикография, общая лексикология, историческая лексикология, сравнительная лексикология, описательная лексикология, методы исследования, слово, лексема, фонема, морфема, фраза, предложение, речевой процесс, разбор слова.

Annotation: Lexicology is a branch of linguistics that studies the vocabulary of a language, its origin, meaning, and usage of words. The main tasks of lexicology are the study of word meanings, their relationships (synonyms, antonyms, homonyms), and the evolution of vocabulary.

Keywords: lexicology, lexicography, general lexicology, historical lexicology, comparative lexicology, descriptive lexicology, research methods, word, lexeme, phoneme, morpheme, phrase, sentence, speech process, word analysis.

Annotatsiya: Leksikologiya — tilshunoslikning sohasidir, u tildagi lugʻat boyligini, soʻzlarning kelib chiqishi, maʼnosi va qoʻllanilishini oʻrganadi. Uning asosiy vazifalari soʻzlarning maʼnolarini tadqiq etish, ular orasidagi munosabatlarni (sinonimlar, antonimlar, omonimlar) aniqlash va lugʻat tarkibining taraqqiyotini oʻrganishdan iboratdir.

Kalit soʻzlar: leksikologiya, lugʻatshunoslik, umumiy leksikologiya, tarixiy leksikologiya, qiyosiy leksikologiya, tasviriy leksikologiya, tadqiq usullari, soʻz, leksema, fonema, morfema, ibora, gap, nutq jarayoni, soʻzni tahlil qilish.

Лексикология аз калимаи юнонӣ гирифта шуда, “lexis” – “калима” ва “logos” – таълимот аст, яъне таълимот дар бораи калима, омӯзиши таркиби луғавии он мебошад. Онро вожашиносӣ, омӯзиши калима низ мегӯянд. Мавзӯи омӯзиши лексикология асосан таҳлил ва тадқиқи хусусияти лексикии калима ва ё сохти дигаргуншавии шакл ва маъноӣ он аст. Дар лексикология мафҳум ва маъноӣ калима, муносибати он ба калимаҳои дигар, маншаъ, корбасту моҳият ва табиати он омӯхта мешавад. Дар системаи забон калимаҳо ба тарзи васеъ – бо воситаи овозҳо, ифодаи онҳо дар навишт, таркиб,

алоқай онҳо бо калимаҳои дигар, вобаста ба ҳаёти иҷтимоӣ, маданият, табиат ва зехну шуури миллати муайян омӯхта мешавад. Ҳаминро бояд ба эътибор гирифт, ки дар системаи лексика ва забон бисёр масъалаҳо байни ҳамдигар вобастагӣ доранд ва дар байни онҳо ҳудуди муайян гузошта намешавад. Мақсад аз омӯхтани лексика дар ҷараёни таърих муайян намудани қонунҳои таркиби луғавии забони тоҷикӣ, тамоилҳои ривҷобии ҳолати ҳозира ва ояндаи онро муайян намудан аст. Ҳамчунин имкониятҳои ривҷобии дохилӣ ва алоқай он бо забонҳои дигар, таъсири забонҳои хеш ва ғайр омӯхта мешавад. Муносибати забони адабиро бо дигар шеваву лаҳҷаҳо нишон медиҳад. Гурӯҳи алоҳидаи лексикологияро фразеология ташкил медиҳад.

Луғатшиносӣ яке аз шохаҳои асосии илми забоншиносӣ буда, таркиби луғавии забон, ҳолати ҳозира ва инкишофи таърихии онро меомӯзад. Луғатшиносиро лексикология низ мегӯянд, ки он аз калимаҳои юнонии "lexikos" - луғат, калима ва "logos" - илм қорбаст шудааст. Масъалаи тафарруди калима ҳамчун воҳиди мустақими таркиби луғавии забон яке аз масъалаҳои умдаи фанни луғатшиносӣ мебошад. Калима дар ин фан аз ҷиҳати маъно, мақом, баромад, таърих, доираи истеъмол ва хусусиятҳои услубӣ мавриди омӯзиш қарор мегирад. Вобаста ба ҳадафи тадқиқот муҳаққиқони ин соҳа ба хелҳои зерини луғатшиносӣ ишора намудаанд:

1. Луғатшиносии умумӣ, ки хусусиятҳои умумии калима ва ибораҳои рехтаи забонҳои гуногунро меомӯзад.

2. Луғатшиносии муқоисавӣ, ки таркиби луғавӣ, калима ва ибораҳои устувори забонҳои хеш ва ё бегонаро ба таври муқоиса меомӯзад.

3. Луғатшиносии забони алоҳида (чудоғона). Луғатшиносии забони чудоғона аз рӯи усули омӯзиш ду хел мешавад: а) луғатшиносии таърихӣ - ташаккул ва тақомули таркиби луғавии ягон даври муайяни таърихии забонро меомӯзад. Дар ин ҷо дигаргуниҳое, ки дар давраҳои гуногуни таърихӣ дар калима ба вуҷуд омадааст, низ ба назар гирифта мешавад; б) луғатшиносии тасвирӣ - ҳолати имрӯзаи таркиби луғавии забонро меомӯзад.

Луғатшиносии забони адабии ҳозираи тоҷик аз фаслҳои зерин иборат аст:

1. Лексика (луғат, калима). Дар ин фасл системаи лексикаи забон, таркиби луғавии забон, калимаҳои серистеъмолу камистеъмол, фонди асосии луғавӣ (калимаҳои решагӣ) мавриди омӯзиш қарор мегирад.

2. Семасиология маънои калима ва тобишҳои маъноии калимаҳоро меомӯзад. Семасиология аз ду калимаи юнонӣ ("semasia" - ифода, ишора + "logos" - илм) сохта шудааст.

3. Этимология. Ин фасл аз ҷиҳати илмӣ муайян намудани шакли аввалии калима, таърихи пайдоиш ва инкишофи калимаро дар бар мегирад.

4. Фразеология. Ибораҳои рехта, ки аксар маъноӣ маҷозӣ дошта, маънои умумии онҳо аз маънои калимаҳои таркиби онҳо барнамеоянд ва аз ҷиҳати ифодаи мафҳум бештар ба калимаҳо баробаранд, мавриди омӯзиши ин фасл қарор мегиранд; Соя аз девор тарошидан (бад дидан),

5. Луғатнигорӣ. Дар ин боби луғатшиносӣ масъалаҳои назариявии тартиб додани луғатҳо, хелҳои луғат ва тартиби ҷобачокунии калимаҳо дар луғатҳо омӯхта мешавад.

Забон модари мо хеле аз калимаву ибораҳо бой аст. Муносибати лексикология бо фанҳои дигари забоншиносӣ. Калима баробари маводи асосии лексикология будан, боз объекти таҳлили қисмҳои дигари забоншиносӣ низ мебошад. Аз ин сабаб ҳам лексикология бо дигар фанҳои забоншиносӣ бевосита алоқаманд аст. Азбаски сохтори забон ва омӯзиши қисмҳои таркибии он дар асоси қисматҳои чудогона омӯхта мешавад, дар системаи забон чунин зинаҳоро дидан мумкин аст: қисми фонология, қисми лексикӣ, фразеология, зинаи морфемӣ, калима, морфология, синтаксис. Дар курсҳои алоҳидаи услубшиносӣ, орфоэпия, графика, қоидаҳои имло, луғатшиносӣ омӯхта мешаванд. Қисмҳои мазкур мақсади таърифи системаи забон ва структураи онро надорад, балки забонро дуруст ба роҳ мондан, ахбор ҷамъ намудан, нигоҳ доштан ва аз имкониятҳои забон истифода намуда, онро ба дигарон расонида тавоништан, забонро чун воситаи тасвири бадеӣ омӯختан ва ба ҷи гуна хусусиятҳо молик будани онро нишон додан мумкин аст. Фанни лексикология вақте ки дигаргуншавии забонро дар гузашти замон, пайдоиши калимаҳои нав, аз байн рафтани як қисми калимаҳои таркиби забон, дигаргуншавии маъно ва дар соҳаҳои гуногун истеъмоли шудани калимаҳоро меомӯзад. Аз ин сабаб ҳам лексикология бо дигар фанҳои забоншиносӣ бевосита алоқаманд аст. Фанни лексикология вақте ки дигаргуншавии забонро дар гузашти замон, пайдоиши калимаҳои нав, аз байн рафтани як қисми калимаҳои таркиби забон, дигаргуншавии маъно ва дар соҳаҳои гуногун истеъмоли шудани калимаҳоро меомӯзад, бевосита ба дигар фанҳо дар якдоягӣ қарб мебарад. Дар лексикология баромади ҳар як калимаҳои забонро қисмати “этимология” меомӯзад. Этимология қисми забоншиносӣ буда, пайдоиши калимаҳоро меомӯзад. Этимология ду хел мешавад:

Этимологияи илмӣ

Этимологияи халқӣ.

Этимологияи илмӣ таърихи пайдоиши калимаю морфемаҳои забонро ба тарзи илмӣ муайян мекунад ва этимологияи халқӣ таърих ва пайдоиши калимаю морфемаҳои дудогоноро ба таври эҳтимол, дар асоси тахмин, муайян менамояд, ки ин ба нодурустфаҳмӣ оварда мерасонад. Дар дараёни таърихӣ дигаргуншавии калимаҳо ва тараққиёти онҳоро “лексикологияи таърихӣ” меомӯзад. Таркиби луғавии забонро аз диҳати таърихӣ “таҳлили диахронӣ” ва омӯзиши ҳолати имрӯзаи забонро “таҳлили синхронӣ” меомӯзад.

Ба лексикология боз як соҳаи махсуси омӯзиши лексика дохил мешавад, ки онро семасиология меноманд, ки мазмуну маънои калима, ибора ва тағйири маъноии онҳоро меомӯзад. Ривҷебии таркиби луғавии забон ба имкониятҳои дохила ва омилҳои сиёсӣ иҷтимоӣ беруна вобаста аст. Дигаргуншавии маънои калима, омилҳои асосии ба вучуд омадани калимаҳои навро фанни “лингвистика” меомӯзад. Бағайр аз ин фанни “сопсиолингвистика” бошад, вазифаи забонро дар шароити ҷамъиятӣ ва аз таъсири беруна дигаргун шудани калимаҳо меомӯзад.

Ба таври хулоса метавон гуфт, ки лексикологияи забон ривҷебии таркиби луғавии забонро аз давраи пайдоиш то имрӯз, ҳамчунин таъсири ҷараёнҳои гуногун меомӯзад. Ва ин ҷараён асосан ба воситаи фанҳои дигари забоншиносӣ ба амал оварда мешавад.

Адабиётҳо:

- 1.Маҷидов Х. Забони адабии муосири тоҷик. Ҷ. I. –Самарқанд, 2017
2. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик Ҷ. I. – Душанбе, 1985
- 3.Ғаффор Валаматзода. Забони адабии ҳозираи тоҷик. 1 – Душанбе, 1973
4. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Москва, 1969.
5. А.Воҳидов. Калима ва маънои он . – Самарқанд, 2009
6. Amirqulov, A. (2023). HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA O'RTA ASRLAR SHARQ MUTAFAKKIRLARI MA'NAVIY MEROSINING ROLI. Евразийский журнал академических исследований, 3(1 Part 3), 76-79.